

Vidin Kalesi Tuna Boyu'ndaki İnci,

Mahir Aydın

İstanbul, Ötüken Neşriyat., 2015, 232 sayfa, ISBN:978-605-1552-57-6.

Ahmet Cengiz KARAGÖZ

Osmanlı tarihini incelemek isteyenlere temel bir usul öneren bu kitapta yazar Mahir Aydın kendi ifadesi ile Osmanlı'nın imparatorluk çarkını, Vidin penceresinden görmeye çalışmıştır. Kitabın; 1690-1830 yılları arasındaki Osmanlı Devleti kronolojisinin ve bu dönem Avrupa haritasının el altında bulundurulması tavsiye edilir.

Sunuş ve girişi takiben dört bölüm, sonuç, kaynakça ve dizinden oluşan kitapta sunuş; Vidin Kalesi hakkında merak uyandıran ikinci paragrafı ile okuyucuyu cezbetmektedir. Girişte "Avrupa'nın Amazonu" olarak tanımlanan Tuna nehri; Tuna Boyu: Kendini Aşan Nehir başlığı ile ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Birinci bölüm; Kale Binası: İnsan Kokulu Taşlar

başlığı altında kalenin fiziki yapılarını, ikinci bölüm; Kale Yönetimi: Sorumluluğu Ortak Taşıyanlar başlığı altında kalenin yönetiminde etkili makamları, üçüncü bölüm; Kale Askeri: Ekmeğini Silahtan Kazananlar başlığı altında kalenin savunmasında görev alanları, dördüncü bölüm ise Kale Hayatı: Savaşın Gölgesinde Yaşayanlar başlığı ile sivil hayatı incelemiştir. Sonuç kısmında yazar; günümüze kadar Osmanlı İmparatorluğunun taşrası ile ilgili önemli çalışmalar yapılmış ise de bunun henüz yeterli düzeyde olmadığı kanaatindedir. Bu kısım günümüze de ışık tutabilecek önemli mesajlar vermektedir: Genç Osman'dan 200 yıl sonra gerçekleştirilmeye çalışılan yeniden yapılanma çok gecikmiş olduğundan imparatorluğun cazibesini yitirmesine, ortak çıkar şemsiyesi olan devletin taşradan başlayan ayaklanmalarla gerilemesine, yenileşme hamlelerinin de anlamsızlaşmasına sebep olur. Yazarın son sözü "imparatorluk kavramını bir cirit değneği gibi atıp tutanlardır" ve en önemli mesajdır; yazarın ifadesi ile "imparatorluk; ardından özlem gözyaşı dökülen ve dar zamanlarda, kudretinin nostaljisine sığınılan, bir kahramanlık öyküsü değildir. Bin yılda bir zor görülen bu baht yıldızı, ancak kendi yapısı gibi, disiplinler arası yaklaşım ile anlaşılabilen, tarihsel bir armağandır. Bunun kolay olduğunu sananlar, yalnız imparatorluk kuranları değil, onun egemenlik şemsiyesi altına girenleri de, bugün imkânlarından yararlandığı kendi devletini de en hafif deyiş ile küçümsemiş olurlar."

Denilebilir ki Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküş döneminde Avrupa'daki her bir serhat kalesinin temelli kaybı, sebep sonuç ilişkileri bakımından nerdeyse imparatorluğun çöküşüne dair bir numunedir. Kitap bu gözle okunmalı ve irdelenmelidir.

Kitap; dönemin Vidin Kalesi'nin maddi gerçeklerini sayısal tablolara ve metinlere istinaden okuyucuya sunan üslubu itibariyle ancak yazardan alıntılar ve sonunda belki kısa bir yorumla özetlenebilecek türden olduğundan özet; bu metodu takip etmektedir.

Tuna Boyu: Kendini Aşan Nehir

"Yeryüzünde hiçbir nehir, Tuna kadar ülkeler arası renklilik taşımaz. Yüzyıllar boyunca Avrupa kıtasının doğasını ve uygarlığını etkilemiştir.

"Avrupa'nın Amazonu olarak da tanımlanan bu çok özellikli nehir, Karaorman'dan Karadeniz'e uzanan 3 bin km'lik yolculuğunda hep aynı duruşu göstermez. Alpleri aşamayan yağmur bulutları yüzünden, bir gecede 10 m yükselirken, taşkınlardan oluşan küçük su havzaları, balık, kuş ve ağaç türleri için, zengin bir hayat kaynağı olur. Bir zamanlar ince

donanmanın hükümler olduğu bu su yolu, 18 inci yüzyılın başında, daha çok ulaşım ve ticaretle gündemdedir.”

“Tuna’nın sağ kıyısını, imparatorluğun genel bütünlüğü, sol kıyısını ise, özel Eflak ve Boğdan toprağı oluşturur....’Kimi zaman beri yaka, Türk yakası veya İslam yakası olarak da isimlendirilir.”

“Tuna Nehri ve ona katılan akarsular, Vidin Kalesi için de çok yönlü önem taşır. Bosna’dan başlayıp; Belgrad ve Vidin üzerinden İstanbul’a uzanan canlılık, konunun ilk göze çarpan özelliğidir.”

“Belgrad ve Vidin gibi iki büyük kalenin Tuna boyunda yer alması, ulaşım yoğunluğu için yeterli bir gerektir... Bu büyük ve geniş kapsamlı ulaşım, her iki yönde yapılır. Ancak temel kurumların başkentte bulunması; top, cebe, humbara, barut ve kurşun türü, temel ihtiyaçların da buradan karşılanmasını gerektirir... Bu ulaşımın başlangıç noktası Tophane’dir.”

“Tuna’nın ulaşım işlerliği gibi, toprağın verimli oluşu da, bölgeyi ticaret yönünden zirveye taşır. Bu konuda bilinen en büyük örnek, Valide Turhan Sultan’ın 1664’de yaptırdığı ve İstanbul’daki Yeni Cami bitişindeki Mısır çarşısıdır.

“Kış geldiğinde Tuna’da, buz mevsimi başlar ve hayat durur... Bu yüzden ulaşımın, Kasım’dan önce yapılmasına büyük özen gösterilir. Bölgeye gönderilen fermanlar sık sık, Tuna’nın donması yaklaşıyor uyarısında bulunulur.”

“Tuna donanmasına, Tuna Kaptanı kumanda eder... Savaş döneminde ince donanmaya kumanda etmesinden dolayı, Tuna Muhafızı veya Tuna Başbuğı olarak da anılır... Tuna kaptanı, daha çok büyük çaplı işleri yürütmekle görevlidir. Bu konuda; Tuna iskelelerinde gemi yapımı, orduya malzeme taşınması için tüccardan gemi kiralanması ve gemi ulaşımının düzgün yapılması sayılabilir. Ayrıca mevsiminde, başkentten yiyeceğı için iskelelerde alım yapmak, bu konuda karaborsayı önlemek, Tuna Boyu palangalarına dizdar önermek, kale envanteri için başkentten gelen denetçiye eşlik etmek ve kale onarımı sırasında işin başında durmak da Tuna Kaptanı’nın sorumluluk alanıdır. ”

“Bir iskeleye bağılı gemiler, gemiler kethüdası olan ağanın gözetimindedir. Bu ağa, iskele kaptanı unvanı ile anılırken, 1800’lerin başında liman reisi olarak adlandırılır... Bunlar öncelikle kendi iskelesine bağılı gemilerin işleyişinden sorumludur. Ayrıca Tuna’dan geçişi

engelleyen baltalıkları temizler, transit geçen gemiyi öteki iskeleyle ulaştırır ve hatta kale onarımlarına bile destek verir. ”

“Tuna’nın ülkeler arası konumu, gümrük uygulamasını da zorunlu kılar. Bu nedenle her büyük iskelede, bir gümrükhane bulunur. Buranın en üst düzey yetkilisi gümrük emindir... Gümrüğe giren mala değer biçmek için, başlangıçta Yahudilerden, bilirkişi yardımı alınır. Ayrıca iskeleyle giren ve çıkan mal, gümrük kantarı ile tartılıp, gümrük defterine yazılır. Gemiler gümrük emininin bilgisi ve gümrük tezkiresi olmadıkça yükleme yapamaz.”

“Başkentin bal, balmumu, sadeyağ, donyağı, keçi yağı, yapağı, pastırma ve deri ihtiyacı büyük ölçeklerde Tuna Boy’undan karşılanır. Özellikle mum; camiler, mescitler, eski ve yeni saray, Tersane-i Amire ile halkın evlerini aydınlatılması için çok önemlidir. 1763 yılında Venedikli, Bosnalı, Polonyalı Ermeni ve Yahudi karaborsacılar, kimini korkutarak, kimine yüksek fiyat vererek, üreticinin elindeki malı alınca, tepki sert olur.”

“Tuna Boyu’ndaki zabıtlere, kara sığır başına dört beş altın veren Hıristiyan ve Yahudiler, bunları; Avusturya, Venedik, Dubrovnik, Macaristan ve Polonya’ya götürünce, Eflak, Boğdan ve Tuna kıyısındaki hayvan kesim yerleri etkilenir. Buğday gelmediği zamanlarda, başkentte çekilen sıkıntı, nice makam sahiplerini yerinden etmiştir. Bu konunun Tuna Boyu’ndaki sorumlusu da Vidin Muhafızı’dır.”

“İmparatorluğun en verimli havzası olan Tuna Boyu’ndaki ticari ürün, daha çok, bu bölgede kurulan askeri savunma hattının ihtiyacını karşılamak, diğer bir deyişle, kendi içinde tüketilmek üzere değerlendirilir.”

Yukarıda kitaptan alıntı yaparak özetlemeye çalıştığım “Tuna Boyu: Kendini Aşan Nehir” bölümü kitabın girişine alınarak Vidin Kalesi coğrafyasının hâkim unsuru olan Tuna Nehri imparatorluk dönemi kavramları ile tanıtılmaya, Tuna Boyu’nun özelde Vidin, genelde ise imparatorluk için önemi anlatılmaya çalışılmıştır. Girişte dikkati çeken hususlar; o dönemde Müslüman olmayanların Tuna Boyu ticaretindeki ağırlığı, devletin hizmet satın alması, az sayıda Müslüman yönetici ile ticareti yönlendirme gayretleridir.

Kale Binası: İnsan kokulu Taşlar

“Yüzyıllar boyunca imparatorluğun, iki önemli cephesinde iki büyük kale vardır. Doğuda İran’a karşı Bağdat, batıda Avusturya’ya karşı Belgrad. ... Fetih anlayışı üzerine kurulu imparatorluk siyasetinde, sınır kavramı yok gibidir. ... 1718’de Belgrad’ı Avusturya alacak,

işte bundan sonra sınır ve savunma kavramları, yerli yerine oturacaktır. ... Böylece Tameşvar'a bağlı Vidin, ilk kez serhat heyecanını yaşayacak..”

“İran cephesi artık eski önemde değildir. Zaten aralarında cihad motivasyonu yaşanmayan bu iki komşu, eldekini koruma kaygısına yönelmiştir. Yeni dönemde Rusya, yalnızca Rumeli’de değil, Kafkasya’da da büyük tehlike boyutuna gelmiştir. Bu yüzden, Kırım’ın sağındaki Anapa’dan Batumun yukarısındaki Faş’a kadar inen tüm kaleler, yeniden yapılır.”

“1719-1724 yılları arasında Vidin ..tepeden tırnağa yeniden yapılır. ... imparatorluk kalelerinin kürsüsü düzeyine çıkar. Bu önemi ve kendisi için kullanılan Rumeli’nin kilidi tanımı, ileriye doğru yapılan akınlar döneminin artık çok geride kaldığının da öteki adı olur.”

“Vidin Kalesi asker ya da sivil gözetilmeden, savunma üzerine kurulu bir bütün olduğundan, bölgedeki her şey, onun ilgi alanı içindedir. Örneğin; çevredeki yolların genişletilmesi ve temiz tutulması ile köprülerin onarımı da kalenin sorumluluğundadır.”

“Vidin’i kale yapan birimler; duvar, kapı, hendek, köprü, tabya, kışla, cebehane, palanga, top ve donatım gereçlerinden oluşur.”

Yazar, görüldüğü gibi Vidin Kalesi’nin tarih içindeki yerini duraklayan imparatorluk kavramı ile özdeşleştirmiş ve Kale ve mücavir alanını bu çerçevede 44 sayfada ayrıntılı olarak tanıtmıştır. Okuyucular için yabancı olabilecek palangalar “ Büyük savunma merkezleri olan kaleler arasındaki boşluğu kapatan küçük savunma noktalarıdır...ya bir kaza veya bir kasaba türünden yerleşim birimi bütünlüğünde, ya da derbent, geçit veya nehir kıyısında yer alır. Nasıl ki kaleler, savaş üzerine kurulu olmakla birlikte sosyal hayatın da geçtiği merkezlerdir; Palangalarda da aynı değerler yaşanır.

Bu bölümde dikkatten kaçırılmaması gereken ikinci bilgi ise Rusya’nın o dönemdeki siyasetinin bugün de ete kemiğe bürünüp canlandığı, tarihin jeopolitiğin esaretinde tekerrür etmekte olduğudur.

Üçüncü dikkati çeken konu ise İran’la ilgilidir. Yazarın “...aralarında cihad motivasyonu yaşanmayan iki komşu,...” ifadesi; İslam’ı millileştirmiş olan İran’ın günümüze kadar da süren Pers Milliyetçiliğinin hedeflerine yönelik Şii ittifakı görünümünde ancak jeopolitik yanı ağır basan ve Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Devletleri için ciddi bir tehdit teşkil etmiş faaliyetlerini göz ardı etmiştir.

Kale Yönetimi: Sorumluluğu ortak taşıyanlar

“Vidin Kalesi’ndeki yönetimin yetki ve sorumluluk dengesinde öne çıkanları; muhafız, kadı, viladika, dizdar, nazır, defterdar, emin ağa, voyvoda ve knezdir.”

“Kalenin asker-sivil zirvesini, muhafız ve kadı oluştururken yönetimin ağır yükü, yerli ağaların üstündedir. Çünkü onlar, kale halkı içinden çıkar ve görev değişikliği ile gidecekleri başka bir yerleri yoktur.”

“Vidin’de yönetici olarak görev yapan herkes, kaledeki işleyiş ve kuşaklar boyunca sürüp giden hayata katkıda bulunur. Asıl amaç ötekileştirmek değildir. Tam tersine yetinebilmenin en alt sınırını zorlamadan, gerekirse bu uğurda birbirine katlanarak, bir ortak paylaşımında bulunmaktır. Bu titizliğin sağladığı sahiplenme sayesinde, Pazaryeri’nde bulunan darağacı, kimsenin asılarak idamının aracı olmaz.”

“Bir kalenin en üst düzey yöneticisi, paşa rütbesindeki muhafızdır.”

“Muhafızların temel görevleri için fermanlarda, şu konulara vurgu yapılır: 1) Düzeni sağlamak, 2) Herkesi korumak, 3) Zorbalığa izin vermemek, 4) Fermanları uygulamak....Ancak onun yönetim düzeyi üst perdedendir. Bir bakıma orkestra şefidir. Çünkü kalede 29 ağa vardır ve bunların her biri, kendi alanında yetkili ve sorumludur. Öyle ki muhafız, askere bile karışamaz. Asker konusundaki karar, başkentte alınır ve vekil konumundaki, kalenin yeniçeri ağası da uygular. Eğer birisi kaleden sürgün edilecek ise, buna asker dahil, ancak halkın oybirliği ile yapılır.”

“Muhafızın görev ayrıntısında; ekmek için buğday alımı, narh uygulaması ile fiyat belirleme, gümrük gelirlerinin kontrolü, büyük ölçekte taşınan paranın güvenliği ile komşuluk ilişkileri, öne çıkar. Bu komşular Avusturya ve Eflak olması, kendisinin, yabancı devletler ile imzalanan barış ya da kapitülasyon anlaşmaları konusunda, bilgilenmesini gerektirir. Kısaca muhafız, yalnızca komutan değil, aynı zamanda siyaset sorumluluğu olan devlet adamıdır.”

“Şer’i mahkemede görülemeyen kimi çetrefilli davalar, muhafız huzurunda çözüme kavuşturulur.”

“Her muhafız değişiminde, saraydaki eşya, tümüyle yenilenir.”

“Kadı, kaledeki yönetimin sivil kanadını temsil eder ve muhafız ile birlikte üst düzey sorumluluk üstlenir....kadı muhafızın sorumlu olduğu konularda bile, sağlama görevi

üstlenir. Özellikle muhafızdan şikayet edilen durumlarda, başvurulabilecek en önemli güvencedir.

“Muhafızın olmadığı kısa dönemlerde, kaymakam atanırsa da kadıdan, durumu gözetmesi ve başkasını işe karıştırmaması istenir. Vidin halkı ile ilgili uyarılar da kadı üzerinden yapılır.”

“Vidin’in Avusturya cephesinde olmasından dolayı, bu devlet ile yapılan antlaşma ve ortaya çıkan yeni durum bilgisi kadı ile de paylaşılır.”

“İmparatorluklar milliyetler üstü bir kavram olduğundan, Osmanlı’da da iki bloktan oluşan, din grupları vardır; Müslüman olanlar ve olmayanlar. Müslüman olmayanların en üst düzey temsilcisi... başkentte Rum Patriği, ...Vidin’de de bir metropolit, Slavca söylemek gerekirse, bir viladika bulunur”

“...viladikanın varlığı,... aidiyet duygusu ile birlikte, milli kimlik kaybının önlenmesidir...Burada, imparatorluk yönetiminin gösterdiği tahammül...hoşgörünün önemli payı vardır...viladikalar ancak iki konuda gündeme gelirler; vergi ve evlilik...”

“Vidin’deki knezler, kale varoşu ve köylerde yaşayan Bulgar halkın temsilcisidir... tek ve üst kimlik din olduğu için , Vidin genelinde halkı temsil görevi, aslında viladikanındır. Ancak din dışı konularda bu temsil, knezindir.”

“Knez, kendiliğinden değil, halkın arasında öne çıkan ve devletin resmen tanıdığı, sorumlu vekildir...devlet ile birey arasında bağlantıdır ve imparatorluğun yaygın biçimde başvurduğu birbirine kefil tutma uygulamasının, başka örneğidir.”

Kitabın en ilginç bölümü ikinci bölümüdür. İmparatorluğun; taşrasındaki yerel yönetimlerin dahilindeki ve bunların merkezle ilişkisindeki kurduğu mekanizmalar günümüzün de meselelerine çözüm getirebilecek fren-denge sistemleri bakımından incelemeye değerdir. Yazar “sorumluluğu ortak taşıyanlar” başlığı ile özellikle Osmanlı Devleti’nin taşra birimleri dahilinde kurduğu bir dengeyi incelemekte ve kitabın hacminin müsaadesi nispetinde asgari ölçüde merkez taşra münasebetlerine de değinmektedir. Sonuncu konu üzerinde biraz daha ayrıntıya girilse idi imparatorluğun duraklama ve dağılma süreci açısından ipuçları verilebilir, günümüze de ışık tutabilirdi.

Ayrıca dikkati çeken bir husus da; imparatorlukların milliyetler üstü bir kavram olarak nitelendirilmesidir. Aslında imparatorluklar dinler üstü bir kavramdır. Muhafızın; şer’i

mahkemelere çözümlenemeyen çetrefilli uyuşmazlıklara çözüm getirmesi, ya da maslahata uygun karar vermesi görevi dikkate alındığında Osmanlı'da üst kimlik, devletin gücü ile korunan Osmanlı Tabiiyeti'dir. Devletin gücünün zayıflaması sonucunda dini aidiyetin, olmadı, milli aidiyetin ön plana çıkması da yadırganacak bir husus olmamalıdır. Çünkü devletlerin gerileme döneminde gaye ve eylem birliğini tahakkuk ettiren ilk aidiyet aslında yeni devleti de doğuran aidiyettir. Osmanlıcılık akımının neden itibar görmediğini de ancak böylece açıklamak mümkündür.

Bir diğer dikkati çeken husus ise her muhafız değişiminde muhafız sarayının eşyalarının tümünden değiştirilmesidir. İsrafın muhafız seviyesindeki boyutu devletin her kademesindeki israfa ve halkımızın ve devletimizin günümüzdeki israfının köklerine işaret ettiğinden önemli bir tespittir.

Kale Askeri: Ekmeğini Silahtan Kazananlar

“Vidin Kalesi'nde görev yapan ve ekmeğini silahtan kazanan askeri; sipahi, yeniçeri, cebeci, topçu, toparabacı, humbaracı, azap, sekban, beşli ve gönüllüler olarak sınıflayabiliriz.”

“Bir zamanlar yeniçerilik, çok sıkı disiplin ve uzun bir süreçten geçilerek elde edilirdi. Üstelik bu konuda istekli olmak da yetmez, seçilmek gerekirdi. Bu özel ve seçkin askerin disiplinini, en iyi biçimde, kırk yeniçeri bir kıl ile burulur, deyişi anlatır. Ancak o dönem artık çok geride kalmıştır. Önce evlenmelerine izin verilir, daha sonra da ölen babasının yerine yeniçeri olan, kuloğlu asker yaygınlaşır. En sonunda da , Yeniçeri Ocağı yani dergah-ı muallanın çok uzağına düşen, yerli yeniçeri ortaya çıkar....Yerliler, odalılar ve yamak...grubuna ayrılır...Günlük olarak yedi akçe alan yamaklar arasında ticaretle uğraşanlar... bu yüzden görev yerlerini terk edenler fermanla uyarılır. Hatta 1795 yılında, kendileri için yeni bir düzenlemeye gidilir. Çünkü Başkentten gelen icmal defterinde Vidin için 10711 yamak kayıtlıdır. Kalede yapılan kontrolde ise, gerçek sayının 7553 olduğu görülür...kale ve taşra yamaklarının elinde, birden çok esame, yani maaş cüzdanı vardır ki, böyle bir uygulama yasaktır..”

“Ancak bu durum kamuda karşılığı olan bir yönelimdir. Çünkü bu dönemde askerlik ve onunla ilgili sektörler, geniş ve önemli bir yer tutar. Böylece asker olmak, yaygın bir geçim yoludur. Bir yere kapılanamayan, yani iş bulamayanlar ise, haydutluk ve eşkıyalık yolunu tutar. İmparatorluğun geriye yaslandığı bu dönemde, kale askerinin sayısı da, savunma anlayışına koşut olarak artış gösterir.”

“Akınlar dönemi artık kapandığı ve yerini, sabit savunma aldığı için, sipahiye olan ihtiyaç da verilen önem de azalır. Çünkü halktan fazla vergi istemek, sefer için geldiği yerdeki halkı evinden çıkarıp kendisi yerleşmek ya da iskân bahanesi ile dolaşıp, köylüye yük olmak yüzünden, haklarında şikâyet söz konusu olur. Oysa bu konular imparatorluğun her zaman önem verdiği, reaya ve beraya üzerinde titremek anlayışına, çok aykırı davranışlardır.”

Ders kitaplarında kuru kuruya okutulan Osmanlı askeri teşkilatı ve sosyal yapı ile etkileşimi yazar tarafından duraklama dönemindeki imparatorluğun Vidin Kalesi numune alınarak, okuyucunun gözünde gayet başarılı olarak canlandırılmıştır. Fütühata dayalı devlet siyasetinde toprak kazanımlarıyla üretken ve gelir getiren ordunun, duraklamayla savunmaya ve sadece tüketen bir teşkilat haline gelmesi, Avrupa'nın keşifler ve yapısal dönüşüm hamlelerine karşılık verememesi kısaca Avrupa'daki yapısal dönüşümden habersiz hantal bir ordu besleyen bir refah ve israf devleti rehabeti ile hayatına devam etmesi devletin önce duraklamasına sonra gerileyip yıkılmasına sebep olduğunu yazar; Vidin penceresinden etkili olarak ortaya konmuştur. Burada dikkatlerden kaçırılmaması gereken yapısal dönüşümlerin eğitim tabanlı, uzun soluklu ve zamanında başlayanının makbul olduğudur. Nitekim sonuç bölümünde yazarın işaret ettiği iki yüz yıllık gecikme bu gerçeği doğrular niteliktedir.

İkinci olarak dikkatinizi kapılanma sözcüğüne çekmek isterim. Devlet daima istihdam kapısı olarak görülmüştür, halen de görülmektedir. Bizde özel teşebbüs ruhunu öldüren bu garantici kapılanma anlayışının kökleri pek eskiye dayanmaktadır. Tarım ve fütuhat toplumundaki bir yere kapılanmak ile devlet kapısı arasındaki katı ilişkinin, sanayileşmesi son derece gecikmiş henüz bilgi toplumu çağından uzak olan ülkemizde de günümüze kadar sürdüğü muhakkaktır. Girişimcilik cesareti ve ruhunun gençlerimize zerk edilmesi veya devlet kapısından ziyade üretici bir özel sektörde kapılanma anlayışının benimsenebilmesi; günümüzün genç işsizlerinden, incelenen dönemdeki işsizliği isabetle bir güvenlik meselesi olarak gören kitaptaki tabirle “haydut ve eşkıyalarından” çok çekmememiz için elzemdir. Nitekim; yapısal dönüşüm yerine, diğer bir deyişle iktisadi düzenin değiştirilmesi ile birlikte yeniçeriliğin tasfiyesi ve yerine düzenli ordu kurulması yerine devlet kadrolarının yerli yeniçeriler ile doldurulması gibi geçici tedbirlere başvurulması çare olmamıştır.

Para küçük namustur. Yetersiz gelir ve dengesiz gelir dağılımı toplumları hukuk ve ahlak dışı yollara iter. Nitekim yerli yeniçeri yamakların ticaretle uğraşmaları, bir kişiye birden fazla maaş cüzdan tanzimi, yamak sayılarının gerçekten fazla gösterilmesi bunların sonucudur.

Kale Hayatı: Savaşın Gölgesinde Yaşayanlar

“Bir kale binası, uzaktan görüldüğü gibi ölümcül silahlar ve soğuk taşlar yığını değildir. Bu duygusuz görünümün arkasında, hayata tutunan insanlar yaşar. O insanlar, dünyaya savaşmak için gelmediklerine göre, taş duvarların çevrelediği kalede, hayatın her duygusu yaşanır. Savaş ise ancak; kırk gün kar yağar, bir gün av olur örneği, iş başa düşünce kaçınılmazdır. Ne de olsa, aynı geminin yolcularıdır. Ayrıca onlar, kale savunmasının arka plan desteğidir. Bir kuşatmada, herkes silaha sarılırken, yalnız kadın ve çocuklar, yer altı sığınağı olan zeminliğe çekilir.”

“Bir kaledeki nüfusu, kaleyi savunan asker ile yerleşik halk olan gayrimüslimler oluşturur.”

“ Müslüman olanlara; yöneten zengin karşılığı beraya, gayrimüslim olanlara da; yönetilen, yoksul karşılığı reaya denir. Gayrimüslim halkı; hıristiyan ve Yahudiler oluşturur ve bunların ortak tanımı, ehl-i zimmettir. Onlar baş vergisi öderken, Müslümanlar maktu denilen belirlenmiş bir vergi verir. Vergi kayıtları, nüfus konusunda çok değerli bilgi sunar.

“Vidin’in Hıristiyan halkını; çok büyük oranda Bulgarlar ile az sayıda Ermeni, Rum, ve Hıristiyan Çingene oluşturur. ...Yahudiler ise çok sayıda olmasa da, ekonomik ağırlığı önemlidir. ...sayısı 437 dir. ...taife denir. Varoşta emlak ve arazileri olmayıp, altı ayda bir 200 kuruş vergi ödemeleri için ellerinde fetih döneminden kalma senetleri vardır. ... Yahudilerin, ekonomik hayatta, ticaret ve özellikle de borç para konusunda belirgin bir ağırlığı görülür. Vidin’deki Müslümanların sayısı ise, asker vergiden muaf olduğu için belirsizdir.”

“...İmparatorluğun yönetim anlayışı, Müslüman’ı asli unsur saydığı ve kendinden gördüğü için daha çok gayrimüslimi gözetir ve onları korumayı, Tanrının verdiği görev sayar. Aslında, ticaretten uzak duran ve ekonomik çarkını gayrimüslimlerin döndürdüğü imparatorlukta, kimin zengin kimin yoksul olduğu, incelikli ve önemli bir sorudur.”

“Önceleri sade bir yaşam içerisinde olan Müslüman halk, 18. Yüzyılın ikinci yarısına doğru, zengin bir görüntü sergiler. Sade demir ürünü olan kara kılıç sayıca azalırken, özellikle gümüş işlemeli silahların sayısı artar. Bir başka önemli konu, din duygusu yüksek olan kale Müslümanlarının hacca gitmesidir. Son dönemlerde fetih ile desteklenmeyen inanç coşkusu, ibadet ile karşılanır.”

‘‘Son olarak, Vidin’deki kadınlar, sosyal hayatta oldukça aktif bir rol oynar. Özellikle Müslüman kadınlar, ticaret ile uğraşır ve kendilerinden borç para bile alınır. Hatta, çeşitli sosyal problemlerin çözümü için, mahkemeye dilekçe verenlerin sayısı az değildir. Bu dilekçeler mahkemede titizlikle değerlendirilir ve gereği yerine getirilir.

İmparatorluğun gayrimüslim halkı gözetmesi ve korumasının, azınlıktaki Müslüman üst seviye yönetici ve askerinin kontrolündeki kalede, halkın imparatorluğa sadakatini sağlama amacı vardır. Yazarın bunun ‘‘tanrısal bir görev sayılması’ açıklamasının temelinde de barış dini olan İslamiyet’in toplum hayatında sükûnet ve huzuru emretmesi yatar.

Bizdeki gösteriş merakını özetleyen ‘‘ayranı yok içmeye, atla gider gezmeye’’ deyişi demektir ki bugüne mahsus değil. Gazalarda geçen zaman ve parlatılan kara kılıçların yerini kalelerde miskinlikle geçen zaman ve gümüşle süslenen kılıçların alması Müslüman bir toplumda hoş görülmemesi gereken bir durumdur. Müslüman ahalinin sade hayattan gösterişli bir hayata geçişi ve bununla birlikte hacca giderek itibar sahibi olmak istemesini İslamiyet ile bağdaştırmak mümkün olmadığına göre yazarın bunu din duygusunun yüksekliği ile açıklaması doğru olmayabilir.

Maişetini aslen askerlik hizmeti ile sağlayan Müslüman erkeklerin ticaret yapması hem yasak ve hem de fütihat zamanlarında mümkün olmadığından ticari hayatında askerlik hizmetinden muaf olan gayrimüslim ahalinin iştigali ve malvarlığı edinerek zenginleşmesi, özellikle dünyanın her yanına dağılmış ve birbiri ile buldukları yerin ihtiyaçlarını muhabere eden Yahudilerin ticaret ve para hayatında ağırlıkları olması pek tabii karşılanan bir husustur. Vergi gelirlerinin azalması, paranın değerinin düşmesi askerinin gelirini olumsuz etkilerken ticaretle uğraşan gayrimüslimlerin gelirini ve malvarlığını artırmıştır. Müslüman kadınların sosyal hayatta özellikle ticaret hayatında yer alması ve başarılı olmaları da bu şartların bir sonucu olsa gerektir. Bu konuda ayrıca savaşlarda şehit düşenlerin ailelerine yapılan yardımları da incelemek gerekir.

Vergi defterlerinde kaydı olmayan askerlerin mevcudunun tespit edilememesinin yanında maaş kayıtlarının da doğru olmaması Müslüman nüfusun, dolayısıyla kale nüfusunun tam tespitine imkan vermemektedir. Bu durum imparatorluğun diğer yerlerinde de varit olduğundan aslında tarihi iddia ve yorumlarda bir eksiklik yaratması kaçınılmazdır.

Sonucunu girişe aldığım kitabın bölümlerinin özeti ve yorumlarını böylece tamamlamış oldum. Son söz olarak diyebilirim ki kitap bir Osmanlı Kalesinin tanıtımı için yeterli bilgiyi haiz iken yazarın hacmi sınırlı tutup kitaba aktarmadığı bilgilerin varlığı göz ardı

edilmemelidir. İlgilenenler daha fazlasını yazardan istirahat edebilirler. Bugün için Osmanlı dönemindeki bir kalenin ne önemi var diye düşünenlere şu cevap verilebilir: her şehir gerçekte bir kaledir. Şehir halkının devlete sadakatının sağlanması merkezi yönetimin üzerine bir farzdır. Topyekûn mukavemetin bütün imkânlarını içlerinde barındıran bugünkü şehirler aslında birer patlamaya hazır bir bomba haline geldiklerinde rejim; Suriye'deki örneğinde olduğu gibi ancak tek tek evler yıkıldığında, halkı muhacir, mülteci olmuş ruhsuz şehirlerde, hâkimiyet sağlayabilmektedir. O gün kaleyi muhafazanın veya içten fethetmenin yolu kale halkının kazanılması idi. Bugün de değişmemiştir. Şehirlerin de muhafazası veya merkezi otoriteye baş kaldırması; şehir halkının sadakatini sağlayacak veya ifsat edecek pek çok algı operasyonlarına imkan veren sosyal medya dahil her türlü; sosyal ekonomik ve idari tedbirlerin alınmasını gerektirir. Özetle bugünün kaleleri şehirler; hem birbirleri ve hem de merkezi otorite ile bağlarını güçlendirecek tedbirlere muhtaçtır.